

2021 • OKTOBER

MARIËNBURG

JAAR 38 • 04

MAGAZINE

VAN EN VOOR KRITISCH KATHOLIEKEN

MARC CHAGALL

DE KERK IS FANTASTISCH

CARITAS EN DIACONIE

COMPLOTTHEORIEËN

KERK EN RECHT

RADICAAL GELOOF

# COL OF ON

MARIËNBURG MAGAZINE VAN  
EN VOOR KRITISCH KATHOLIEKEN  
IS EEN UITGAVE VAN MARIËNBURG,  
VERENIGING VAN KRITISCH  
KATHOLIEKEN, EN VERSCHIJNT  
VIJF MAAL PER JAAR. OVERNAME  
VAN ARTIKELEN IS TOEGESTAAN NA  
OVERLEG MET DE REDACTIE.

© 2021 MARIËNBURG  
ISSN1878-8734

## WEBSITE

[www.marienburgvereniging.nl](http://www.marienburgvereniging.nl)

## REDACTIE

eindredacteur: Arthur van Tongeren

redacteuren:

Henk Baars

Tom van den Beld

Michel Besnard

Riet Bos

Erik Jurgens

Gerard Swüste

## REDACTIE-SECRETARIAAT

[redactie@marienburgvereniging.nl](mailto:redactie@marienburgvereniging.nl)

## VORMGEVING

N-ything Design, Boxmeer

## DRUK

Rekafa drukkers, Venlo

## LIDMAATSCHAP / ABONNEMENT

Lidmaatschap van Mariënburg inclusief  
abonnement op Mariënburg Magazine:  
€ 35,- per jaar.

Abonnement zonder lidmaatschap:

€ 25,- per jaar.

Proefabonnement: 3 nr's voor € 15,-

Losse nummers: € 5,-

Aanmelden bij het secretariaat of via de  
website.

IBAN: NL77 RABO 0329 9215 68

BIC-code: NLRABO2U

Mariënburg is ANBI erkend.

## BESTUUR MARIËNBURG

Harrie van den Akker, voorzitter,  
06-48590171

Ed Schreurs, lid, 0499-376480

Riet Bos, penningmeester, 06-43928591

Nicole Buijtendijk, secretaris, 030-2751989

[bestuur@marienburgvereniging.nl](mailto:bestuur@marienburgvereniging.nl)

## SECRETARIAAT

Het Fort 29

5581 AB Waalre

040-8442967

[secretariaat@marienburgvereniging.nl](mailto:secretariaat@marienburgvereniging.nl)



## 04

EEN DORRE VLAKTE OF TOCH  
EEN RIJKE OOGST?

RIA SCHOENMAKERS - VAN OSCH

## 06

CARITAS OF NOODHULP  
BITTERE NOODZAAK

HUB CRIJNS EN JAN MAASEN

## 10

CHAGALL - DE WITTE KRUISIGING

COR SINNEMA

## 14

OVER COMPLOTTEN EN  
SAMENZWERINGEN

MARCEL POORHUIS

## 16

LIEFDE IN ACTIE

HENK BAARS

## 19

VAN PAROCHIEGEMEENSCHAP NAAR  
OECUMENISCHE BASISGROEP

ASTRID EN TON BROERSE

## 20

NIEUW STRAFRECHT IN DE  
KATHOLIEKE KERK

AD VAN DER HELM

23 REACTIE | Hoezo strafrecht in een kerk?

## EN VERDER...

09 Erik Jurgens: Ik ben toch maar een leek

13 KERKELIJKE MERKWAARDIGHEDEN | Tom van den Beld -  
Stadiongeluiden

24 Huub Schumacher: Een woord of een boodschap?

# 'N BEETJE ANDERS

Dit jaar klinkt in de Westerse wereld steeds luider de roep om een meer inclusieve samenleving die meer dan tot nu toe ruimte biedt aan iedereen – ongeacht huidskleur, seksuele voorkeur, uiterlijk, geloof, achternaam, afkomst, opleiding, of plek op de sociale ladder. Langzamerhand wordt duidelijker hoezeer ook onze samenleving gedomineerd wordt door traditionele opvattingen en vooroordelen van vooral 'witte mannen'. Hoog of laag opgeleid, veel witte mensen bekijken de wereld om hen heen met eigen ogen, en zitten vast aan de ideeën waarmee zij zelf zijn grootgebracht. Daarmee vallen mensen die 'een beetje anders' zijn al snel buiten de boot, ten koste van hun kansen op de arbeidsmarkt, inkomen, welzijn en zelfrespect.

Ook binnen de kerken speelt dat meer dan we ons doorgaans bewust zijn. In verschillende landen, met name in Midden-Europa, steunt een conservatief-katholieke kerk rechtse politici in hun afkeer van 'regenboog-mensen', vreemdelingen en vluchtelingen. Ook in eigen land spreken de kerken zich eigenlijk nooit publiekelijk uit over voorvallen van regenbooghaat, alsof die niet heel strijdig zijn met het eigen geloof en de eigen waarden.

Meer respect voor wie 'een beetje anders' is, is meer dan broodnodig. Wij moeten het, als kritisch katholieken, meer dan 'een beetje anders' gaan doen. Allereerst door ons beter bewust te worden van de eigen, vaak onbewuste, vooringenomenheid. Opletten dus ook wat wij onze kinderen en kleinkinderen voorhouden en aanleren. Mag zwarte piet wel, of toch maar niet? Hoe sterk hechten wij aan onze versie van de geschiedenis? Stellen wij ons open voor mensen die 'een beetje anders' zijn dan wijzelf, of verwachten wij dat die 'ander' leeft naar onze normen en zich aanpast aan onze manier van leven? Dat zijn confronterende vragen aan onszelf!

Dit najaar geef ik college aan Princeton University, aan de oostkust van de VS. In het centrum van de stad las ik op een bord in regenboogkleuren: "Princeton United Methodist Church welcomes all LGBTQIA+ people, immigrants, genders, races, ethnicities, classes, ages, abilities and politics." Dat is niet direct het beeld dat in Nederland over de VS bestaat – maar ja, Princeton staat ook niet model voor Amerika.

Het bord gaat nog verder: "God loves you, and so do we." Die boodschap is ook een appel aan ons. Laten we ons meer dan een beetje anders opstellen.



HET EERSTVOLGENDE NUMMER  
VERSCHIJNT DECEMBER 2021.  
BIJDRAGEN UITERLIJK 8 NOVEMBER  
AAN HET REDACTIE-ADRES.

TER-  
ZIJ-  
DE

TEKST  
 RIA SCHOENMAKERS –  
 VAN OSCH  
 FOTO STOCK COMPOSITIE

# EEN DORRE VLAKTE OF TOCH EEN RIJKE OOGST?



92 is hij, mijn zwager. Twee keer per jaar ontmoet ik hem op verjaardagen. Nog altijd helder van geest, al is intussen veel verloren gegaan. De stokpaardjes zijn gebleven.

*“Wat denk jij”, zegt hij dan, “Zou er van dat geloof van ons nog iets overblijven?”*

Ik weet waar hij heen wil. De laatst overgeblevene van een door en door katholiek gezin, zoals er zovele waren. Zijn eigen Roomse jeugd doorgebracht in het Brabantse Veghel. Gepokt en gemazeld in het kerkelijke. Misdienaar geweest, bij de paters op school gezeten, hbs... Huwelijk met mijn meer dan geseculariseerde zus. Voor hem is alles geleidelijk afgekald tot ogenschijnlijk nul. En toch...

Zou er nog iets zijn...? Ik ben voorzichtig, weet dat de dood van hun enige dochter, een stil en groot verdriet, voortdurend op de achtergrond aanwezig is.

**SCEPSIS** Een boek over kerk, met een uitdagende titel. Ik lees het met de nodige scepsis. De lokale kerk is de laatste jaren buiten mijn blikveld geraakt. Aan de eredienst onttrokken, heette het. Met het ritueel werden ook de zondage ontmoet-

tingen uit mijn weekschema weggepoetst. Er kwam niets voor in de plaats. Of misschien toch... de lange wandeling, wanneer ik tegen mijzelf praat, een probaat middel om na te denken, maar dat tegelijkertijd verlies betekent aan vanzelfsprekend en langjarig contact.

*De kerk is fantastisch.* Wat heb ik gemist, dat je in de 21<sup>e</sup> eeuw zo over kerk kunt schrijven? Mijn irritatie is gewekt, mijn nieuwsgierigheid ook.

**VORM EN INHOUD** Slaagt de bekende Vlaming Rik Torfs, kerkjurist, erin om glans te geven aan een afgebladderd instituut? Benieuwd ben ik ook naar het antwoord op de geloofsvraag die het behelst. Of gaat het om een boeiend omhulsel, dat zijn rijkdom overeind probeert te houden, rondom een dood karkas? De vorm is een deel van de inhoud, zegt Torfs. Hij beperkt zich tot de actuele situatie en besteedt ruim aandacht aan de buitenkant. Het zomaar kerk zijn; een ogenschijnlijk nutteloos gebouw in het landschap, hoe onvolkomen ook, met een vertrouwd thuisgevoel; een vorm van troost zonder al te nadrukkelijk aanwezig te zijn.

*“De kerk is fantastisch. Mijn irritatie is gewekt, mijn nieuwsgierigheid ook”*

**UPDATE** Veel wat Torfs noemt is niet vanzelfsprekend. Een zicht op zaken dat je niet verwacht, niet ondersteunt ook. Eigen ervaring en kritische blik worden even opgeschort en je wordt meegesleept door de verrassende invalshoeken van de auteur. Een goedmoedige toon, geen bijtende kritiek. Humor en ernst wisselen elkaar af. Een boekje met een gulle lach, maar ook met diepzinnige uitspraken zonder franje. Geen leerstelling, maar leesplezier. Een soort *update* van wat kerk kan zijn, voor wie geleidelijk afstand heeft genomen. Hij gaat niet voorbij aan de ernstige kritiek waaraan de kerk de laatste jaren heeft blootgestaan. Zijn oplossing is ‘de verrotting te zien als humus’, om met een sterker geloof daar bovenuit te komen. Niet iedere lezer zal zich daarin kunnen vinden. Toch verandert hij een hard profiel in een zacht gezicht.

**WAARHEID** Gun mensen een zeker ongelooft, lees ik. Iets wat hij in alle kerkelijke gremia aantreft. Onzekerheid en twijfel is immers het lot van de mens. Daar is te weinig aandacht voor, te weinig liefde ook. De waarheid hoort tot de orde van het onkenbare, zegt hij Eckhart na. Ook heeft Torfs oog voor het voortschrijdend inzicht van de wetenschap. Het schaadt de kerk als ze zich de hoeder voelt van de absolute waarheid. Niet anderen voorschrijven hoe te leven, maar zelf voor anderen leven, is zijn devies. Een van de vele uitspraken die tot nadenken stemmen.

**VRIJPLAATS** Bijzonder interessant is het thema kerkasiel, op het lijf geschreven van deze professional. Kerk als vrijplaats, een plek waar de wet niet geldt. De middeleeuwse wortels zijn langzaam uitgedoofd maar intussen nieuw leven ingeblazen. De principiële vraag wordt gesteld: bestaat er zoiets als goddelijk recht, waar het asielrecht op is gebaseerd? Boeiend is de kwestie naar de voorrang van barmhartigheid of rechtvaardigheid. Torfs kiest voor het eerste. Hij hanteert daarvoor de bijbelse parabels, waar de ongetwijfeld pastorale predikant in hem zich toont. Ook de verwijzing naar het biechtgeheim, waar het onderscheid tussen fysiek en mentaal kerkasiel wordt gemaakt, lees ik in die lijn. Voor mij de wereld van gisteren.

**SCHOONHEID** Een van de acht invalshoeken om de titel recht te doen, is de kerk op haar best. De schoonheid die erin schuilgaat als opstap naar religie. Hij voert daarvoor de filosoof Kierkegaard op, maar slaat een belangrijke fase over. Na de esthetische ontwikkelingsfase bij de mens volgt bij Kierkegaard de ethische, pas daarna komt het religieuze. Torfs toont zich niet als de man van de regels, eerder wars van moraliteit kiest hij de kunst als brug. Ze willen beide een betere wereld scheppen aldus Torfs, al vallen ze vaak ten

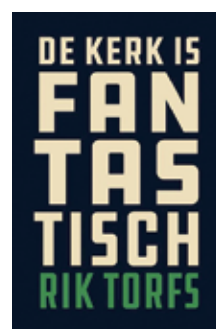
prooi aan macht. Na deze mijns inziens wat vergezochte overeenkomst, komt waar ik naar op zoek ben, voor mijzelf, voor mijn zwager. Ruimte voor het transcendente, de dimensie waar eigenlijk geen woorden voor zijn. Schoonheid geeft een duwtje in die richting. Schoonheid is voor Torfs de waakvlam als het moeilijk wordt in de kerk; de dam tegen het niets.

**EEN GELOOF ZONDER WETEN** Ik focus op het laatste hoofdstuk. Het perspectief dat geboden wordt. Is er leven na de dood? De vraag die tijdens mijn theologiestudie niet gesteld mocht worden. Daar ging het niet om, maar een vraag die wel op mijn lippen brandde. Tevens de onuitsproken vraag van mijn zwager. En van wie niet? Het transcendente karakter van de kerk, op tal van plaatsen genoemd, niet alleen in relatie tot schoonheid, maar ook te vinden in de verstillig van het gebouw, de kloostergang, de boskapel, de verlaten dorpskerk.

Met de inbreng van filosofen als Luc Ferry, die het bevrijdende karakter van verrijzenis wel inziet, maar voor wie het toch te mooi is om waar te zijn. Met Ludwig Wittgenstein die er op wijst dat geloof en historische zekerheid tot verschillende categorieën behoren. “Geloof hoeft zich niet te houden aan de wetten van de logica”, keert Torfs zich tegen de zelfverzekerdheid van het ongelooft en spreekt zich nadrukkelijk uit over een hiernamaals. Gewend als hij is om die vraag te krijgen, bedient hij zich van het kinderlijke grapje van de pap met gouden lepeltjes waarmee, en dan wordt hij serieus, alles is gezegd. Het is immers even waar als onwaar. Het wordt een pleidooi om alle naïeve beelden achter ons te laten en te kiezen voor een onvoorstelbaar absolute toekomst. Hij bevindt zich daarmee in het denkkamp van de theoloog Tomáš Halík. Loslaten van eigen projecties en tegelijkertijd de gezonde onrust gaande houden over alles wat voorlopig is en voor verbetering vatbaar.

*‘Het vergt een geloof zonder weten, waardoor het een geloof blijft en het weten het geloof niet beschaamt.’*

Bij mijn volgend bezoek zal ik dit citaat aan mijn zwager voorleggen en ik weet nu al dat de vraag zeker terugkomt. ●



RIK TORFS - *DE KERK IS FANTASTICH*

TEKST  
HUB CRIJNS EN  
JAN MAASEN  
FOTO HUB CRIJNS

# CARITAS OF NOODHULP BITTERE NOODZAAK

Voor de meeste rooms-katholieken is de parochie de eerste vertrouwde vorm van kerkzijn. Het is de plaatselijke gemeenschap, waarin het geloof wordt verkondigd, de sacramenten worden gevierd en de naastenliefde wordt beoefend. Naast de parochie is de Parochiële Caritas Instelling (PCI) als tweede speler actief.

## PAROCHIËLE CARITAS INSTELLING

De PCI is een eigen kerkelijke rechtspersoon naast de parochie, en is onderdeel van het bisdom. Ze heeft als belangrijkste taak “de caritas permanent een herkenbare plaats te bieden binnen en vanuit de parochiegemeenschap(en) en een werkzaam instrument voor de caritas in de parochie(s) te zijn”. Die taak voert zij uit in nauwe samenwerking met de parochie, maar zij heeft een eigen vrijheid in het verlenen van noodhulp aan individuen en het ondersteunen van diaconale initiatieven. De belangrijkste reden voor het naast elkaar bestaan van twee rechtspersonen is het oude kerkelijk beginsel, dat ‘het geld voor de armen’ niet gebruikt mag worden voor het kerkgebouw of het levensonderhoud van de eigen priester. Historisch gezien zijn de PCI-en de rechtsopvolgers van de vroegere parochiële armbesturen. Het is niet verplicht een PCI te hebben, maar de bisschop



kan een parochie wel opdragen een caritasinstelling op te richten. Opvallend zijn de verschillen tussen de bisdommen. Rond 1990 kenden de bisdommen Roermond en Den Bosch nauwelijks PCI-en (minder dan 20% van de parochies), terwijl in de bisdommen Haarlem, Utrecht en Breda meer dan driekwart van de parochies een PCI had. Verschillende factoren spelen daarbij een rol. Het bisdom Roermond is nooit meegegaan met de omvorming naar caritasinstellingen. Daar bleven de oude armbesturen en Vincentiusverenigingen actief. Sommige armbesturen waren in de jaren vijftig opgegaan in een Sociaal Charitatief Centrum, dat zich vervolgens ontwikkelde tot een algemene welzijnsinstelling. Formeel kan een parochie maar één PCI hebben. Als parochies fuseren, moeten de PCI-en volgen. Soms gebeurt dat meteen, soms na enige jaren. Een onbedoeld effect van de samenvoeging van parochies is, dat de witte vlekken op PCI-gebied

afnemen. De gefuseerde PCI richt zich op het hele werkgebied van de nieuwe parochie, ook als voorheen in een of meer gemeenschappen geen PCI actief was.

### BONT GEHEEL

Parochiële Caritas Instellingen zijn er in allerlei variaties. De grondtoon is door het Algemeen Reglement dezelfde, maar de plaatselijke context en geschiedenis bepalen in belangrijke mate de kleur en de mate van activiteit. Er zijn rijke PCI-en met een groot vermogen, vaak oud geld of opbrengsten uit gronden, en arme zonder vermogen, bijvoorbeeld in stadswijken uit de jaren vijftig en zestig. En alle variaties daartussen.

We kunnen spreken over dood geld, opbrengsten uit vermogen of grond, en levend geld, opbrengsten uit collectes en donaties. PCI-en zonder eigen vermogen zijn vaak heel bedreven in het bijeensprokkelen van geld via de verkoop van kaarsen en wijn, kerst- en paasstukjes, tweedehandsboeken, schilderijen, kaartavonden en loterijen. Of ze bedingen een vriendenprijsje bij de aanschaf van levensmiddelen voor de voedselbank, of kerstpakketten, of wiggoed voor een hulpbehoevend gezin. Soms springen ook rijkere PCI-en uit de omgeving bij of werkt men samen met de Vincentiusvereniging of de protestantse diaconie.

### INVOERING BIJSTANDSWET

In 1963 werd de Algemene Bijstandswet (ABW) aangenomen, die in 1965 werd ingevoerd. Daarmee kwam een einde aan de voorheen geldende regelingen rond armoedebestrijding met ingewikkelde afspraken tussen kerkelijke instellingen en voorzieningen enerzijds en overheidsinstellingen anderzijds.

Leidend was daarin dat kerken de armoedehulp voor de eigen geloofsgenoten organiseerden en de overheid voor de (weinig) niet-kerkelijken zou zorgen. Maar vaak was de nood zo groot, dat de voorzieningen van beide ontoereikend waren. Met de invoering van de ABW kwam aan dit gekrakeel een einde, en ontstond er een wettelijke voorziening voor bestaanszekerheid met een hogere uitkering. Daarnaast kwamen er ook regelingen voor bijzondere bijstand, vaak op gemeentelijk niveau. Tegen deze achtergronden moet de totstandkoming van het Algemeen Reglement voor de Caritas Instelling in 1964 worden gezien. Aanvankelijk kreeg de PCI drie taken: verlenen van noodhulp, dienstverlening aan het katholiek particulier initiatief en inspelen op nieuwe noden.

Door de invoering van de ABW leek de taak van kerken om aan diaconie of caritas te doen voorbij. Temeer omdat in de jaren zestig en zeventig de overheid nog meer ging participeren in maatschappelijke dienstverlening, ondersteuning en zorg. De professionalisering van zorg en welzijn en toenemende subsidiëring (tot 100 procent) door de overheid namen taken van caritas en naastenliefde weg. Dat leidde soms tot afwachtende besturen, die gaandeweg de band met de parochie verloren, en minder aandacht vanuit de bisdomleiding, waardoor instellingen uit het zicht verdwenen.

Toch werd de PCI niet overbodig. Er ontstonden telkens nieuwe noden, waar de overheid nog geen algemene regeling voor kende. Rond huisvesting, opvang, dak- en thuisloosheid, gehandicapten, zieken, de komst van gastarbeiders uit andere landen, opvang van mensen uit andere Rijksdelen, eten en drinken, bleven individuele noden bestaan. De Caritas bleef noodhulp bieden, aan individuen en gezinnen, niet in grote aantallen, maar altijd in schrijnende situaties. En de Caritas hielp met het vinden van oplossingen die meer structurele hulp beloofden. Waarom is er geen voorziening voor deze noodsituatie? Wie kan daar wat aan doen?

### CARITAS EN DIACONIE

Caritas is het woord voor de formele hulpinstantie van de parochie, de Parochiële Caritas Instelling, die middelen heeft om aan noodhulp te doen of om diaconale of andere activiteiten of projecten te ondersteunen. Diaconie is de verwijzing naar de diaconale taak van de geloofsgemeenschap, die gedaan wordt door werkgroepen in de parochie of door initiatieven vanuit de parochie samen met anderen. Ook hier gaat het om noodhulp aan individuen of gezinnen, en om participatie aan diaconale of maatschappelijke activiteiten en initiatieven. Caritas en diaconie, PCI en parochie hebben daarom nauw met elkaar van doen. Het Algemeen Reglement van 1991 heeft de band met de parochie aangehaald. Zo moet er jaarlijks een overleg zijn tussen het caritasbestuur en het parochiebestuur om in goede samenspraak een diaconaal beleid te maken,



*Het is opmerkelijk dat een krimpende kerk, met minder mensen en minder financiële middelen, zoveel hulp moet geven aan mensen in nood*

heeft het parochiebestuur een rol bij de voordracht van nieuwe bestuurskandidaten, moeten de begroting en jaarrekening in kennis worden gebracht aan het parochiebestuur en in verkorte vorm aan de parochianen en hebben alle pastorale beroepskrachten toegang tot de vergaderingen van het PCI-bestuur. Die band komt vooral tot uitdrukking in het doel van de PCI: de caritas permanent een herkenbare plaats te bieden binnen en vanuit de parochie. Dat brengt voor de PCI twee doelgroepen mee: de mensen in nood, aan wie zij individueel of collectief hulp verleent; en de parochianen die zij hierbij betreft en instrumenten aanreikt om zelf aan caritas te doen. Een actueel voorbeeld, waarbij beide gerichtheden samengaan, zijn acties in diverse parochies, waarbij de PCI rugzakjes of tasjes ter beschikking stelt en parochianen die vullen met spellen en spullen voor kinderen van de lokale voedselbank of het asielzoekerscentrum (Azc), zodat ook zij de vakantietijd plezierig kunnen doorkomen.

## NOODHULP

Noodhulp komt nog steeds voor en er zijn Caritas Instellingen die daar heel actief mee zijn, vooral als er meer geld ter beschikking is. Noodhulp kan direct gegeven worden, of er worden rekeningen betaald voor hulpvragers, of soms leningen verstrekt met lage rentes. Langzaam is het beleid ontstaan om niet direct geld te geven, maar goederen in natura. Daarin wordt samengewerkt met het inmiddels sterk gegroeide netwerk van ruilwinkels, kledingbanken, voedselbanken, maatjesinitiatieven. En caritas en diaconie werken samen plaatselijk in het netwerk van hulpgevers. Na de kredietcrisis nemen de schulden van huishoudens massaal toe. Vanuit de kerken ontstaan de SchuldHulpMaatjes-projecten. Er bestaan anno 2021 vele gaten in het eerst zo solide stelsel van sociale zekerheid, opvang en ondersteuning. Dankzij de diverse wetten, waarin de angst voor fraude sterk is verankerd, is de overheid veranderd van helpende en ondersteunende organisatie naar controlerende, straffende organisatie. Parallel aan het ontstaan van de gaten in het sociale stelsel, zijn de hulpvragen aan caritas en diaconie toegenomen. Het is opmerkelijk dat een krimpende kerk, met minder mensen en minder financiële middelen, zoveel hulp moet geven aan mensen in nood. Anno 2021 komen caritasbestuurders en diaconale vrijwilligers schrijnende situaties tegen.

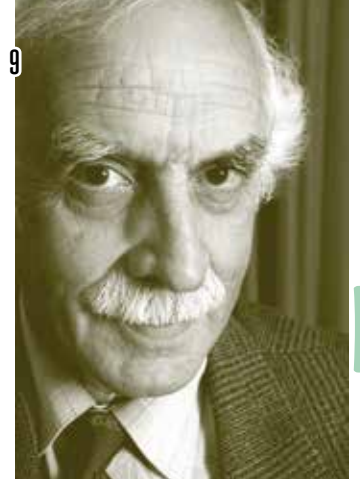
## ARMOEDE IN NEDERLAND 2019

In november 2019 is het oecumenisch onderzoek *Armoede in Nederland* gepresenteerd, met gegevens over de diaconale hulp van kerken. Ruim tachtig procent van de diaconale organisaties in Nederland is actief betrokken bij armoedebestrijding. In totaal gaven zij ruim veertig miljoen euro aan armoedebestrijding, vier miljoen meer dan in het voorgaande onderzoek

uit 2016. Het katholieke aandeel daarin was bijna twaalf miljoen euro, 3,75 miljoen euro meer dan drie jaar daarvoor. PCI-en en Vincentiusverenigingen besteedden 5,7 miljoen euro aan individuele ondersteuning, 3,3 miljoen euro aan collectieve ondersteuning, 2,5 miljoen euro aan kerstpakketten en ruim 400.000 euro aan inloophuizen. Bij collectieve ondersteuning moet je bv. denken aan voedselbanken, SchuldHulpMaatje, stichting Leergeld, interkerkelijk of plaatselijk noodfonds, projecten voor kinderen in armoede, kledingwinkel, en dergelijke. Het totaal aantal aanvragen bij katholieke instellingen is gestegen van 18.799 (2016) naar 24.387 in 2019. Hiervan zijn er 22.183 gehonoreerd. De hulpvraag is in alle grote steden, steden, plaatsen en dorpen gestegen. Opvallend is dat 82% van de hulp verleend wordt voor de eerste levensbehoeften (broodnood, levensmiddelen, boodschappen, kleding, vervanging witgoed, huisraad). De diaconale hulpverlening vraagt de nodige inzet aan uren van betrokken diakenen, bestuurders en vrijwilligers. De meting van de vrijwillige inzet bij de individuele hulpvragen laat zien dat kerken een intensieve bijdrage leveren aan de bestrijding van armoede: 25.400 mensen verlenen 1.341.059 uren (508 per diaconale instelling) aan individuele hulp. Dat is te vergelijken met de inzet van 716,3 fulltime beroepskrachten. Gerekend met een ervaren mbo-professional met een bruto uurloon inclusief werkgeverslasten van € 30 gaat het dan om 40.218.812 euro.







## SLOTBESCHOUWING

De PCI is voortgekomen uit de oude parochiële armbesturen.

Die verstrekte armenzorg aan de eigen geloofsgenoten. Gelukkig heeft de overheid die taak overgenomen. De

PCI richt zich nu op het verlenen van noodhulp aan individuen en gezinnen, zonder onderscheid.

Daarmee fungeert zij als een vangnet achter de sociale voorzieningen.

Zij kan ook snel en flexibel handelen. Daarnaast ondersteunt zij collectieve vormen van armoedebestrijding. In crisissituaties, zoals bij de vluchtelingen crisis in 2015 en de coronacrisis in 2020, kan zij snel inspringen.

De PCI is een instelling die het vuurtje voor caritas en diaconie bij de parochianen brandend houdt en over middelen beschikt om hulp te verstrekken. Soms is daarbij een gering vermogen een zegen. Dat dwingt de lokale PCI tot actieve vormen van fondsenwerving, die de parochianen uitnodigen om mee te doen. En vermogende PCI-en kunnen solidair zijn met hun arme burens. ●

JAN MAASEN IS MEDEWERKER DIENEN EN MISSIE VAN HET BISDOM ROTTERDAM EN LID VAN HET OFFICIUM CARITATIS R.K. BISCHOPPENCONFERENTIE IN NEDERLAND.

HUB CRIJNS IS OUD-DIRECTEUR LANDELIJK BUREAU DIENST IN DE INDUSTRIËLE SAMENLEVING VANWEGE DE KERKEN EN EINDREDACTEUR VAN HET TIJDSCHRIFT DIAKONIE & PAROCHIE.

WWW.RKDIACONIE.NL

## ERIK JURGENS

# IK BEN TOCH MAAR EEN LEEK

Dat vreselijke onderscheid in de r.-k. kerk: tussen de geestelijke (clerus) en de gelovige (leek). Het is een standsverschil op de genadeladder. Vrouwen zijn sowieso leek, want ze kunnen geen priester worden. Hoezo *laikos*? *Laos* is Grieks voor volk, *laikos* is volks, daaruit weer het woord leek.

Clerus heeft ook een fraaie komaf als woord. *Klêros* is Grieks voor erfdeel. Priesters zijn dus de erven van het geestelijk leven, zij delen uit die bron genadegaven uit. Het volk neemt dankbaar in ontvangst.

Deze term vinden we met name in 1 Petrus, 5:2-3. Daar staat dat de ouderlingen (de *seniores*) de kudde van God moeten hoeden, *pascite gregem Dei*, staat er. Dat is nota bene ook de titel van het document waarmee de paus het kerkelijk wetboek inzake zedendelicten van clerici wil wijzigen...

Na die aansporing tot de ouderlingen van de Ecclesia om te hoeden, zegt Petrus: doe dit "...niet de heer spelend over de erfdelen (*ut dominantes in cleris*) maar als voorbeelden voor de kudde."

Nou, als er iets is dat de clerus doet, dan is het wel de heer spelen over de erfdelen, vanaf de paus via de bisschoppen naar de gewone klereszij. Leken zijn slechts onderdanen: gelovigen, weliswaar beminde. Maar wij zijn toch het volk Gods onderweg, zo verzekerde die goede bisschop Bekkers, ooit. 'Leek' is dus een geuzennaam.

Het woord is een rol gaan spelen in de discussie, sinds de Franse Revolutie, over de scheiding van kerk en staat. De staat is een leek, ook bij ons. Sinds 1903 is deze gedachte streng doorgevoerd: 'laïcité' betekent in Frankrijk de algehele uitbanning van de kerk uit het statelijk leven. De definitieve overwinning van de leek over de clerus! Dat sluit niet uit dat de staat een contract sluit met een godsdienstige school. Op grond daarvan krijgt de school dan wel subsidie, maar minder dan een openbare school krijgt. Mits de school zich trouw aan het officiële lesrooster houdt, en er geen lessen godsdienst worden gegeven. Lessen in geschiedenis van de christelijke cultuur mogen weer wel. Dat is lesstof voor alle leerlingen van belang. Zij leven immers in een Europa dat door het christendom eeuwenlang is gevormd.

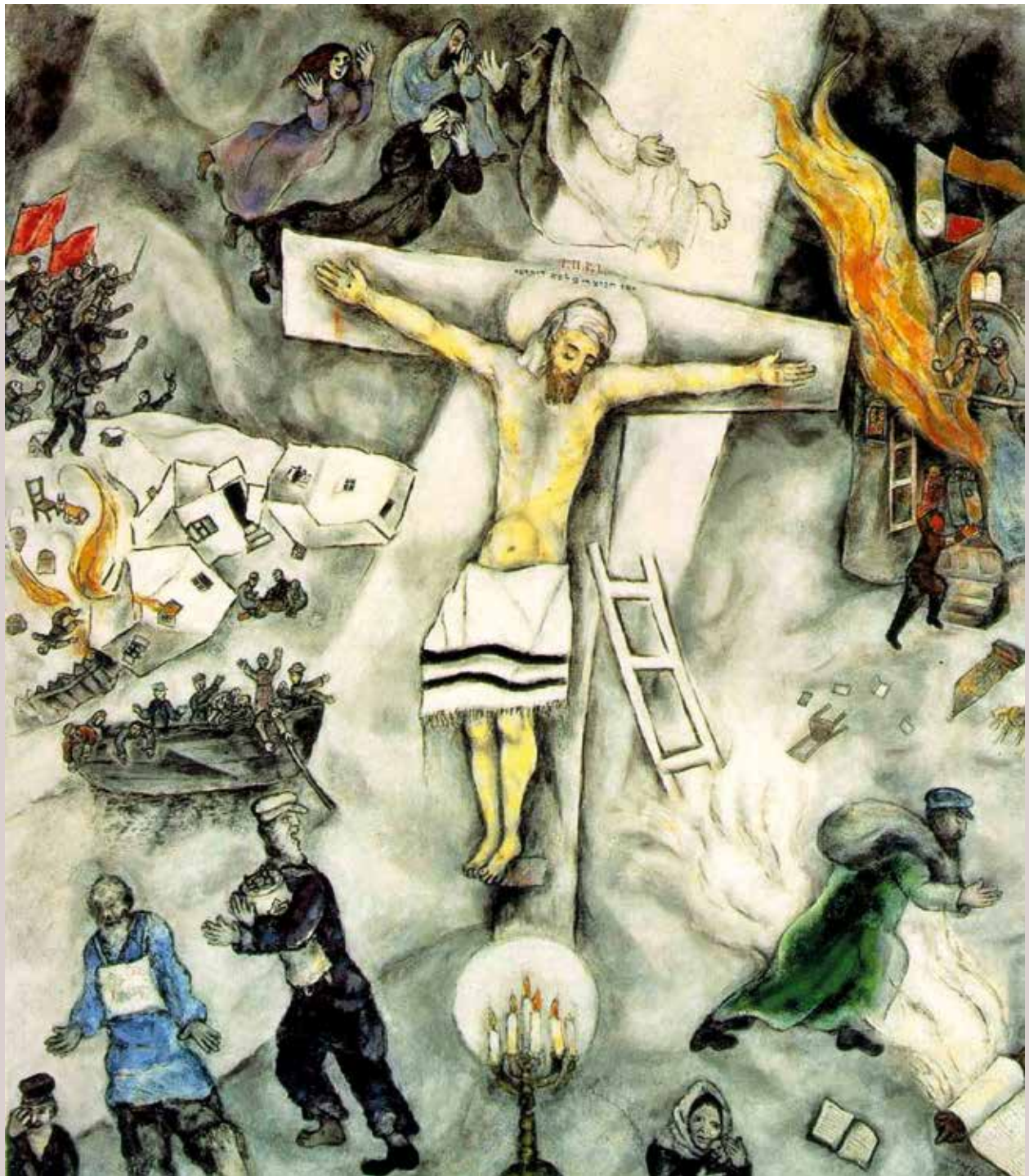
De discussie over de laïcité laaide de afgelopen jaren op rond het dragen van hoofddoeken door meisjes op openbare scholen. Dat zijn uitingen van een geloofsovertuiging, dus mogen ze niet. Vroeger zou ook bij ons een non – met kap op – niet op een openbare school les hebben kunnen geven. Er is, toegegeven, wel een verschil: lesgeven of scholier zijn.

Helemaal bijzonder is dat het woord 'leek' in alle moderne westerse talen in gebruik is geraakt om een liefhebber aan te duiden, een niet-deskundige die zich er niet tegenaan moet bemoeien. Mooier dan in dit woordgebruik kan onze kerkelijke traditie niet worden voortgezet! De gelovigen mogen zich niet bemoeien met de geloofsschat – zoals deze columnist wel steeds maar doet. Laat dat aan de ouderlingen over, die immers hun kudde hoeden.

CO  
LU  
MN.

TEKST  
COR SINNEMA  
FOTO  
© MARC CHAGALL

# CHAGALL



# - DE WITTE KRUISIGING

MARC CHAGALL WERD OP 7 JULI 1887 GEBOREN IN VITEBSK IN HET HUIDIGE WIT-RUSLAND. HET WAS EEN VAN DE WEINIGE PLAATSEN IN OOST-EUROPA WAAR JODEN MOCHTEN WONEN. BEGIN VORIGE EEUW BESTOND MEER DAN DE HELFT VAN DE BEVOLKING VAN VITEBSK UIT JODEN. ER WAREN ZO'N 60 SYNAGOGEN TEGENOVER 30 RUSSISCH-ORTHODOXE KERKEN.

Chagall was de oudste zoon van een haringhandelaar en groeide op in een orthodox joods gezin. Oorspronkelijk heette hij Mosje (Mozes) Sacharovitsj Segal. Zijn vader veranderde zijn naam in Chagal. Zoon Marc zette er een tweede 'l' achter, omdat dat in het Frans beter uit te spreken was: Chagall. Zijn joodse afkomst heeft zijn leven bepaald. Als kind wist hij al dat hij kunstenaar wilde worden, ook al kende hij dat woord toen nog niet. Het was een enorme ontdekking dat hij, een joodse jongen van het platteland, kunstenaar kon worden. Hij droomde er al vroeg over naar Parijs te gaan. Dat lukte hem in 1911 voor de eerste keer. Hij was toen 24 jaar. Hier ontmoette hij andere kunstenaars en leerde hij nieuwe stijlen en technieken toepassen in zijn werk. In de loop van zijn leven heeft hij een heel eigen herkenbare stijl ontwikkeld die men vaak dromerig en mysterieus noemt. Hiermee kon hij de persoonlijke en ingrijpende ervaringen uit zijn jeugd, waaronder de Russische revolutie, de eerste wereldoorlog én de tweede wereldoorlog het best in beeld brengen. Dat is hij blijven doen tijdens heel zijn lange leven (hij stierf op 8 maart 1985 op 97-jarige leeftijd). Hij trouwde met Bella Rosenfeld, dochter van een juwelier uit Vitebsk, en ze kregen een dochter, Ida. Chagall droomde ervan weer naar Parijs te gaan, nu samen met vrouw en kind. Maar de Russische revolutie van 1917 stak daar een stokje voor. Hij moest in Vitebsk blijven.

In zijn werken gebruikte hij vaak het beeld van de kruisiging. Hij was daardoor gefascineerd, geobsedeerd zelfs. Dat was opmerkelijk omdat het absoluut niet gebruikelijk was dat een jood een zo typisch christelijk symbool schilderde. De meeste kruisigingsscènes maakte hij rond de tweede wereldoorlog, toen hij in Frankrijk woonde en in de VS waar hij naartoe gevlucht was, maar ook na de oorlog weer in Frankrijk. Dat deed hij niet één keer, maar meer dan honderd keren, waarvan 'De witte kruisiging' waarschijnlijk wel zijn bekendste is. Dit schilderij maakte hij naar aanleiding van de Kristallnacht in 1938, waarin de knokploegen van Hitler in Duitsland en Oostenrijk de synagogen en winkels van joden in brand staken.

## DE WITTE KRUISIGING - BESCHRIJVING

In de hemel boven het kruis zien we Abraham, Izaäk, Jacob en Rachel. Ze rouwen om de dood van hun kinderen. Een lichtbundel valt van boven naar beneden over het kruis en eindigt in het licht van de menora.

Links zien we van boven naar beneden: soldaten met geweren en rode vlaggen, mensen die een dorp platbranden, mensen die met de boot proberen te vluchten, een man die wegvlucht met een Torarol in zijn armen, iemand in een blauwe kiel met een bord om zijn nek en een huilende man. In de eerste

## FOTO

STOCK COMPOSITIE

versie van het schilderij had Chagall op het bord 'Ich bin ein Jude' geschreven, later schilderde hij er overheen, wellicht om het werk een universeler karakter te geven.

Aan de rechterkant staat een brandende synagoge, de heilige Arke waarin de Tora wordt bewaard en ander meubilair, gebedenboeken en boekrollen op de grond. Daaronder een man in een groene jas met een zak over zijn schouder, waarin alles zit wat hij op zijn vlucht kan meenemen: het beeld van de legendarische 'wandelaar jood'. Helemaal onderaan komt een vluchtende moeder met een kind op haar arm de kijker tegemoet. Alle pijn en lijden die hij om zich heen heeft gezien, komen voor Chagall samen in het beeld van de gekruisigde Jezus. Hij geeft Jezus

precies weer zoals het evangelie het beschrijft. Alleen draagt Hij hier geen doornenkroon op zijn hoofd maar een doek. Daarboven staan de bekende beginletters van het Latijnse opschrift I.N.R.I. en daaronder in het Aramees in *Hebreeuwse letters: Yeshu HaNotzri Malcha D'Yehudia*: "Jezus van Nazaret, de koning van de Joden". Het meest opvallend op deze versie van de kruisiging is dat Chagall Jezus heeft afgebeeld met een *talliet* om zijn lendenen: het joods gebedskleed compleet met de franje of *tsietsiet*. Door alles heen bleef hij verbonden met de Eeuwige. Jezus is gestorven als een gelovige Jood, en daarin is hij een ware zoon van Israël.

Het schilderij 'De witte kruisiging' van kunstschilder Marc Chagall blijkt een van de favoriete kunstwerken van paus Franciscus. Dat heeft hij als (toen nog) kardinaal Bergoglio laten weten in een interview met het blad *El Jesuita*. Hij zei: "De witte kruisiging is niet wreed, maar hoopvol. De pijn is hier sereen afgebeeld. Ik beschouw het als een van de mooiste werken van Chagall."

## DE WITTE KRUISIGING - BETEKENIS

In het begin riepen de afbeeldingen met het kruis verzet op bij joden. Ook christenen begrepen niet dat Chagall het meest bekende symbool van het christendom gebruikte om zijn boodschap mee weer te geven, want christenen zien het kruis als een teken van de overwinning op de dood. Maar Chagall zag het kruis als een universeel symbool van de lijdende Jood. Het kruis is een teken van hoop in een brandende wereld. Ook al gebruikte hij typisch joodse attributen zoals de menora en de gebedsdoek, toch slaagde hij er niet in alle joden te overtuigen. Chagall heeft de joden niet hoeven uitleggen wat er gebeurde in Duitsland, maar hij wilde uiteindelijk dat zijn boodschap zou worden begrepen

door de christelijke wereld en dat deze een positief effect zou hebben op hun gedrag.

Chagall zag Jezus als een leraar, een rabbi die een heel eigen uitleg gaf aan de Wet en de Profeten. Hij heeft alle geboden en verboden samengevat in de gouden regel dat wij God moeten liefhebben met alles wat in ons is en de naaste

als onszelf. Hierin verschillen christenen niet van hun joodse zusters en broeders. Daarom moeten wij de Wet en de Profeten niet zien als zaken die Jezus overbodig heeft gemaakt. Jezus is niet gekomen om de Wet af te schaffen, maar om de Wet ter voltooiing te brengen.

Marc Chagall heeft een enorm oeuvre nagelaten en is een van de bekendste kunstenaars geworden

uit de twintigste eeuw. Hij schilderde niet alleen de donkere, destructieve kanten van het leven, maar vooral liefde, streven naar harmonie, hoop op geluk.

Chagall vond dat Jezus in de loop der jaren was "ontjoodst, verkerkelijkt en vergoddelijkt". Met zijn werk heeft hij Jezus weer thuisgebracht in de joodse context. Hij laat Hem zien als de lijdende mens en daarmee het lijden dat zijn volk is aangedaan. Chagall wordt daarom ook wel getypeerd als de schilder van de dialoog joden - christenen. Hij is erin geslaagd mensen uit verschillende werelden bij elkaar te brengen. Zijn inspiratie ontleent hij aan de Bijbel, maar even vaak aan zijn volkscultuur en zijn talrijke jeugdherinneringen. Hij brengt verbinding tot stand tussen Oost en West, jodendom en christendom, volkscultuur en moderne kunst, hemel en aarde. ●

COR SINNEMA IS PERMANENT  
DIAKEN IN HET BISDOM VAN  
'S-HERTOGENBOSCH, LID VAN  
HET OJEC (OVERLEG JODEN  
EN CHRISTENEN) EN TOT  
VOOR KORT BESTUURSLID  
VAN DE KRJ (KATHOLIEKE  
RAAD VOOR HET JODEN-  
DOM)



## Stadiongeluiden

De EK – deze afkorting behoeft geen uitleg – hebben velen van ons wekenlang tot stadionbezoekers gemaakt. Weliswaar niet *live*, maar via het scherm; doch rustig in onze stoel blijven zitten was er dan zelfs op onze leeftijd vaak niet bij. Wij konden de stadionsfeer ook in de huiskamer zeer goed oproepen.

Als je het kijken naar interlandvoetbal moet afwisselen met het beschrijven van een ‘kerkelijke merkwaardigheid’, ontdek je dat stadions ooit een bijzondere rol hebben gespeeld in het katholieke kerkelijke leven. De gelovige bezoekers die in de eerste helft van de vorige eeuw veelvuldig van de Nederlandse stadions gebruik maakten, waren niet minder enthousiast dan de voetbalfans van nu, hooguit wat minder luidruchtig.

De kerkhistoricus Marjet Derks schrijft hierover in haar bijdrage in *Aan plaatsen gehecht. Katholieke herinneringscultuur in Nederland* (Nijmegen 2012, blz. 609 – 625). Aan haar artikel ontleen ik deze ‘merkwaardigheden’.

Zo misstil als de katholieken van Nederland zich op dit moment houden, zo uitbundig lieten zij zich zien in die jaren van triomfalistische emancipatie. Na eeuwenlange onderdrukking en na bijna een eeuw van zich voorzichtig weer laten zien, barstte het katholieke volksdeel in de jaren twintig van de vorige eeuw los in – je mag rustig zeggen – onbeschaamd getoond zelfbewustzijn. “Hier zijn we weer! Heel Nederland katholiek! Leve Christus Koning!”

En dus kwam het goed uit dat in 1928 in Amsterdam het Olympisch Stadion werd geopend. Een podium voor tienduizenden gelovige toeschouwers was precies de accommodatie die in 1931 nodig was om de “Vijfde Katholiekdagen” te houden. Dat waren landelijke of regionale massamanifestaties die al vier keer eerder waren gehouden en waarin het katholieke geloof door bekende sprekers en met spel en gezang werd uitgedragen en waarbij de gelovigen nog eens werd gewezen op de taak die zij hadden in de moderne wereld van toen. Zoals gezegd getuigde men daar ook op aanschouwelijke wijze van het geloof, en zo werd in dat jaar het mysteriespel “Triomf der Levenden” in het stadion uitgevoerd.

Maar het massale uitdragen van het katholieke geloof werd pas goed zichtbaar, toen de Graalbeweging van jonge vrouwen – hier past later een aparte beschrijving – het stadion ging vullen met haar spreekkoren en reidansen in de massaspelen “Het Koninklijk Paaschkruis” in 1931, waaraan 3.000 meisjes deelnamen, en “Pinksterzegen” in 1932. Het waren gedisciplineerde manifestaties, waarbij ook vaak de “Romeinse groet” werd gebracht die, als we er nu naar kijken, *unheimische* gedachten opwekt, omdat we weten wat massabewegingen van de jaren dertig in de jaren veertig tot gevolg hebben gehad.

Na de oorlog was het Olympisch Stadion opnieuw voor de katholieken een geliefde plek, nu voor de herdenking van het eeuwfeest van het Mirakel van Amsterdam. 53.000 katholieken zagen het Mirakelspel. En in 1946 congresseerden er nog de jonge katholieke arbeiders, de Kajotters.

Toen tenslotte in 1953 “Honderd Jaar Kromstaf” werd gevierd, gaf het stadion Galgenwaard in Utrecht daarvoor volop de gelegenheid. Maar toen was het ook afgelopen met het triomfalisme.

Veel later kwamen katholieken nog een keer massaal bijeen, maar toen met heel andere bedoelingen: in 1985 op het Malieveld!



## KERKELIJKE

# MERK WAARDIG HEDEN

TEKST  
 MARCEL POORTHUIS  
 FOTO  
 STOCK COMPOSITIE

We horen de laatste tijd nogal eens over complotten. De coronacrisis is daaraan mede debet: de farmaceutische industrie zou bewust het virus verspreiden om er vervolgens aan te verdienen. Geld speelt vaak een rol bij complotten, maar ook worden bepaalde groepen in het bijzonder verdacht. Tenslotte is er de rol van de media die alleen maar groter lijkt te worden en bijdraagt tot een sfeer van wantrouwen en verdachtmakingen door *fake news*.

Toch is niet alles nieuw en typerend voor onze tijd. Kijken we naar het verleden dan zien we frappante golven van complotten die zomaar lijken op te komen. Het vraagt vaak om een scherpe analyse om precies te begrijpen hoe het complotten opkomt en welke factoren daartoe bijdragen.



# OVER COMPLOTTEN EN SAMENZWERINGEN

## VOLKSWOEDE

Zo is er in de middeleeuwen de beschuldiging van hostieschennis aan het adres van Joden. Het waanidee was dat Joden een hostie zouden stelen om die vervolgens te doorboren en op die wijze als het ware Christus' lijden te herhalen. Het magische van die gedachte is duidelijk: de transsubstantiatie, dat wil zeggen dat brood en wijn lichaam en bloed worden van Christus, wilde juist benadrukken dat de eigenschappen (de accidenten) van brood en wijn hetzelfde blijven. Alleen het (niet waarneembare) wezen verandert. Maar in het volksgeloof werd deze theologie niet begrepen en deden al gauw magie en bijgeloof de ronde. Vooral als er een epidemie uitbrak(!) en de Joden wellicht door hun reinheidsregels minder het slachtoffer werden, kon de onmacht van de volkswoede zich op de Joden ontladen. Maar dat is nog niet alles. In een bepaald geval werd het praatje in de wereld gebracht dat de hostie in stukjes was verdeeld en onder een tiental Joden was verspreid. Die waren daarmee allemaal schuldig. Laat nou net deze Joden geld

hebben uitgeleend aan mensen in de stad. Door deze beschuldiging van samenzwering konden mensen mooi van hun schuld afkomen: de Joden werden uit de stad verjaagd. We zien dus dat er ook een economisch motief bij samenzweringstheorieën meespeelt.

Groeperingen die nogal succesvol zijn of een bepaald ambacht uitoefenen, bijvoorbeeld dat van goudsmid, zijn extra kwetsbaar. Dat gold voor de Joden, voor wie wel een renteverbod gold maar niet ten opzichte van niet-Joden; voor Armeniërs die nogal een talent hebben voor goudsmid; en heden ten dage voor de kopten in Egypte, die het economisch goed doen.

In de 14e eeuw werden de Joden van Brussel beschuldigd van hostieschennis en dat kostte hen het leven. Maar dat is nog niet alles: in de 19e eeuw werden nieuwe glas-in-loodramen geplaatst met levensgrote afbeeldingen van dit 'mirakel'. De

herleving van de middeleeuwen bracht ook dit soort onfrisse verhalen weer in omloop. Zie ook [www.wikiwand.com/nl/Sacrament\\_van\\_Mirakel](http://www.wikiwand.com/nl/Sacrament_van_Mirakel)

## DE POLITIEKE FACTOR

We hebben nu gezien dat zowel religieuze als economische motieven een rol kunnen spelen bij samenzweringstheorieën. Een buitengewoon vervelend bijverschijnsel is dat samenzweringen nauwelijks te weerleggen zijn voor degene die er in gelooft. Hoe harder ze worden ontkend, hoe vaster de aanhanger van samenzweringstheorieën er in gelooft. We noemen dan ook nog een derde factor die van belang is als het om samenzweringstheorieën gaat: de politiek. Een berucht voorbeeld daarvan betreft alweer het antisemitisme, dat toch wel als de meest uitgesproken samenzweringstheorie mag gelden. Ik bedoel de *Protocolen van de Wijzen van Sion*. Het idee hierachter was dat het Sanhedrin, de Joodse rechtbank, bezig zou zijn om heel

*Samenzweringen zijn nauwelijks te weerleggen voor wie er in gelooft: hoe harder ze worden ontkend, hoe vaster hij er in gelooft*

Europa aan zich te onderwerpen. Ondanks dat een Sanhedrin al 2000 jaar niet meer bestaat (feitelijk vanaf de val van de tempel in het jaar 70 CE), hinderde dat mensen niet om geloof te hechten aan dit verzinsel. Het speelde eind 19e eeuw en men meende dat het christendom in Europa door Joden en vrijmetselaars werd ondermijnd. Ironisch genoeg was het tevens een tijd dat Joden in Oost-Europa zwaar te lijden hadden van pogroms. Dader en slachtoffer werden zo gemakkelijk omgedraaid. Feitelijk was het pamflet eerst tegen Napoleon III gericht, zoals later onderzoek bewees, maar door de naam Napoleon te vervangen door 'Joden' kreeg het geheel een antisemitische strekking.

De voedingsbodem werd gevormd door de totale armoede en chaos waarin het tsaristische Rusland zich rond 1900 bevond. Het was geen wonder dat de Russische revolutie enkele decennia later zou uitbreken. Het kwam echter wel goed uit om de chaos rond 1900 aan de Joden te kunnen wijten. Het is een bekend mechanisme om een groepering die wel in het land woont, maar in zekere zin toch vreemd is, tot zondebok te maken. In onze tijd kunnen we denken aan moslims, maar ook Polen hebben de twijfelachtige eer gehad verantwoordelijk gesteld te worden voor allerlei problemen, tot aan milieuvervuiling toe! In Oost-Europa doet het antisemitisme nog steeds de ronde, zelfs

daar waar helemaal geen Joden wonen. In de tweede wereldoorlog werd immers het Oost-Europese Jodendom goeddeels uitgemoord. Ook toen zag je een merkwaardige dubbelheid die nauwelijks te weerleggen was: de Joden werden door het nazisme beschuldigd van een internationale kapitalistische samenzwering, maar waren evengoed de paupers die profiteerden van het werk van anderen, ze waren de socialisten én de communisten én de kapitalisten.

## ONZE TIJD

Even los van Joden: dichter bij huis kun je ideeën horen verkondigen over universiteiten als 'een linkse kerk' die allerlei onderzoeksgegevens naar hun hand zouden zetten. De wetenschap zou volledig gepolitiseerd zijn en meer behoudende overtuigingen zouden niet gehoord mogen worden. De ironie wil dat juist deze geluiden nogal luidruchtig en met gevoel voor propaganda naar voren worden gebracht. Zelfs betreft het wetenschappers die zich volop in de politiek profileren, dus zelf nogal 'gepolitiseerd' zijn. Ook hier is het niet eenvoudig om het mechanisme te doorgronden. Het komt neer op het volgende: samenzweringstheorieën zoeken naar een zondebok en ook als de identiteit van de zondebok vaag blijft, werkt het mechanisme. Maar er komt nog iets bij: er is sprake van een omdraaien van het mechanisme. Als de samenzweringfiguur publiekelijk ter verantwoording wordt geroepen maakt hij vliegensvlug zichzelf tot zondebok! De redevoeringen van dictators zijn daarvan een mooi voorbeeld: ze oefenen volop macht uit, maar presenteren zichzelf graag als slachtoffer. De samenzweringfiguur zoekt de zondebok, maar presenteert zich als de echte zondebok, beschuldigt anderen van politisering, maar politiseert zelf, enzovoort. Zo hoopt hij (of zij) het ressentiment van de menigte te bespelen. Vandaar dat dergelijke redevoeringen dikwijls overlopen van verontwaardiging, van vermeende gekwettheid en verongelijkheid, zodat het soms lijkt alsof men een dreinend kind voor zich ziet waarvan het speelgoed is afgenomen. Dat ressentiment van zich tekortgedaan voelen en belust zijn op wraak, is een vast kenmerk van dictators die het middel van de samenzwering hanteren om zo de onderbuikgevoelens van de massa te mobiliseren. Ik zie ervan af hiervan voorbeelden te geven: de uitdaging voor de lezer is denk ik veeleer om zelf die voorbeelden te vinden. Zowel in het verleden als in het heden zijn ze volop aanwezig! ●

PROF. DR. M.J.H.M. (MARCEL) POORTHUIS (1955) IS HOOGLERAAR INTERRELIGIEUZE DIALOOG AAN DE UNIVERSITEIT VAN TILBURG. ZIJN PUBLICATIES HANDELEN OVER FILOSOFIE, RABBIJNSE LITERATUUR EN HET VROEGE CHRISTENDOM EN OVER DE INTERRELIGIEUZE DIALOOG. HIJ IS ONDER MEER BESTUURSLID VAN DE STICHTING PARDES VOOR JOODSE WIJSHEID (VOORHEEN FOLKTERSMA STICHTING).

TEKST  
HENK BAARS  
FOTO  
HENK BAARS

# Liefde IN ACTIE

Het is een hele reis met het openbaar vervoer van Den Haag naar de Dantestraat 202 in Amsterdam, waar het Jeannette Noëlhuis is gevestigd. Het is bepaald geen rijke buurt, maar dat is voor de bewoners van deze gemeenschap ook niet de bedoeling. Sober leven met wat zakgeld, gemiddeld 40 tot 50 euro per week, maar kost en inwoning vrij en dat scheelt natuurlijk. De gemiddeld 13 vluchtelingen (inclusief kinderen) die opgevangen worden krijgen gemiddeld 25 euro, soms 30, per week aan zakgeld. Maar zoals gezegd: er zijn geen andere echt noodzakelijke kosten voor hen. Het doorgebroken appartement is opmerkelijk groot, maar er wonen dan ook veel mensen inclusief behoorlijk wat kleine kinderen. Er is een ruime keuken, een gebedsruimte, een recreatieruimte – waar vooral de kinderen vrij spel hebben en de tv staat – en een studieruimte, met boeken, leeshoek en een computerhoek. Alles sober en intensief gebruikt. Ik zie de lijsten hangen waarop de mensen ingedeeld zijn naar kookbeurten en schoonmaakdiensten.

Ik arriveer op een betrekkelijk rustig moment, want het kan er hectisch aan toegaan en word ontvangen door de jongste (20 jaar) van de huidige kerngroep van 5 bewoners die de beslissingen nemen. Haar naam is Pia Pavelic en ze is uitgezonden door *Aktion Sühnezeichen Friedensdienste* (ASF). Een Duitse organisatie die jonge mensen een perspectiefwissel op hun leven aanbiedt. Ze had gekozen om haar vrijwilligerswerk te gaan doen bij het Anne Frankhuis, maar door covid kwam daar niets van terecht. Aanvankelijk was ze zeer teleurgesteld, maar toen ze hier aanklopte ging er een wereld voor haar open. Ze had zich geen betere plek kunnen denken. Ze is geboren in Giessen en haar ouders zijn resp. Duits en Kroatisch. Ze heeft twee paspoorten, maar tot haar spijt heeft ze nooit Kroatisch geleerd. Haar grootmoeder is een soort voorbeeld voor haar. Een vrouw die veel meemaakte: haar eerste man vermoord (door waarschijnlijk Serviërs) op haar vlucht met groot gezin uit Silezië, haar tweede man overleden. Daarna moest ze zeven



Pia Pavelic

kinderen opvoeden, met zoveel trauma's in haar rugzak. "Wat ben ik dan geïsoleerd en beschermd opgevoed", verzucht Pia herhaaldelijk. Ook haar eigen ouders kregen veel te verduren. Zelf wil ze na deze periode leraar worden, ze heeft al een studieplek in het fameuze Heidelberg.

De radicaal katholieke gemeenschap bestaat al 33 jaar in Amsterdam en dat is voor een gemeenschap die zo radicaal diaconaal wil zijn (en ook is) heel lang. Want het leven aldaar is een grote vreugde, maar bepaald niet eenvoudig. Grote oorspronkelijke inspirator van de beweging van de Catholic Worker was Dorothy Day. Een orthodoxe, radicaal pacifistische Amerikaanse katholieke die sterk anarchistische trekken vertoonde. Dat wil zeggen, een vroom gebedsleven gepaard aan radicale en tevens de politiek niet schuwende diaconie. Met andere woorden, opvangen van armen, daklozen en vluchtelingen in het eigen huis, pacifistische vredes- en politieke actie. Day was gepokt en gemazeld in de arbeidersbeweging van de jaren dertig en werd een van de meest invloedrijke katholieken in Amerika. Ze kende een leven als bohémien, maar daarna kwam de ommekeer. We kennen dat o.a. van de H. Franciscus. Ze wordt ook wel aangemerkt als een moderne heilige.

Wat vindt Pia nu positief en minder positief aan dit intensieve gemeenschapsleven? Ze raakt zichtbaar ontroerd als ze vertelt over het heel jonge vluchtelingenkind Miguel, dat eerst steeds voor haar op de vlucht gaat en de kamer van zijn moeder induikt, maar haar nu in de armen vliegt als ze thuiskomen. Vooral de gesprekken met de permanente en tijdelijke





bewoners, het samenleven, het kennismaken met alle verschillende culturen, het samen eten, benoemt ze als positieve punten. Wanneer moest ze aan het feit dat de vragen en noden van de inwonende vluchtelingen altijd maar doorgaan, ook 's avonds laat wordt er nog aan haar deur geklopt en dan moet je er toch zijn. En veel inspanningen hebben succes, want het blijkt toch steeds weer dat een groot netwerk van mensen die de weg weten in juridisch vluchtelingenland de aanwezige vluchtelingen goed kan helpen.



Het nu oudste lid, en medeoprichter van de beweging in Amsterdam, Gerard Moorman (61) legt uit dat het subsidia-riteitsbeginsel en het anarchisme in zekere zin dicht bij elkaar liggen. Verantwoordelijkheden daar laten waar ze horen en daar niet overheen gaan als het niet nodig is. Het kenmerkt de beweging in Amsterdam waarvan hij nu dus de senior is. Hebben jullie nooit eens ruzie, vraag ik. Een flinke uitroep is het antwoord. Er is soms sprake van heel felle discussies en dat gaat dan dikwijls over het botsen van karakters, over allerlei huishoudelijke kwesties en ook ideologie. Nogal wies met radicale doelstellingen in de gemeenschap.

Er was bijvoorbeeld recent een heel stevige discussie over wel of niet meedoen aan Extinction Rebellion. Zijn hun methoden nu wat wij voorstaan? “*Love in action is a harsh and dreadful thing compared to love in dreams*” is een favoriet citaat van Dorothy Day zelf (uit Dostojevsky’s *De gebroeders Karamazov*). Maar de gemeenschap heeft haar maatregelen genomen tegen instabiliteit. Er is een team van 5 mensen die de beslissingen nemen; er is een gemeenschap van 6 of 7 mensen daaromheen en de vluchtelingen die tevens huisgenoot zijn. Lastig zijn de beslissingen over wie worden toegelaten en van wie soms afscheid moet worden genomen. Maar rondom het huis wonen mensen die er ooit zelf woonden, dikwijls op korte afstand, die aan allerlei activiteiten meedoen en die hun ervaring inbrengen. Daarnaast is er een klankbordgroep die de beslissingen van de kerngroep meeneemt. En *last but not least*: er is zeer regelmatig supervisie op de groep, waarbij dingen kunnen worden opgelost. Door schade en schande wijs geworden bleek dit zeer noodzakelijk. Dat is echt een veiligheidsklep.

Wat is nu het katholieke dat de gemeenschap draagt? In feite is het Jeannette Noëlhuis een oecumenische gemeenschap. Dat uit zich in een radicale solidariteit met en gastvrijheid voor ongedocumenteerden en daklozen, een activistischpa-

### Biografie van Dorothy Day

*Alles is genade* beschrijft het boeiende en turbulente leven van journalist, politiek activist en vrome katholiek Dorothy Day. Ze richtte de *Catholic Worker* op, een krant waaruit in korte tijd een beweging ontstond, die ook tegenwoordig nog praktische hulp biedt aan mensen in nood. *The New York Times* noemde haar een van de meest invloedrijke Amerikaanse katholieken van haar tijd toen ze in 1980 op 83-jarige leeftijd overleed, en in 2015 bestempelde Paus Franciscus haar tot een van de vier grote Amerikanen, samen met Abraham Lincoln, Martin Luther King jr. en Thomas Merton. Velen beschouwen haar als een moderne heilige.



**ALLES IS GENADE**, Jim Forest (vertaling: Anne Moorman, redactie: Gerard Moorman), uitg. Damon, Eindhoven 2020 € 29,90

## FOTO

HENK BAARS

cifisme en een geworteld gebedsleven. Lang niet iedereen in de gemeenschap is christen, maar velen doen toch mee aan het gebed, ook de mensen die niet meer in de gemeenschap wonen. Gerard is uiteindelijk wel blij dat hij nu een verdieping hoger woont en niet meer in de kern van het dagelijks leven zit. Hij heeft dat 10 jaar gedaan. Wat rust mag ook wel als je wat ouder wordt en de hitte van de dag hebt gedragen. “Ik vind het een heel gelukkige manier van wonen”, zo geeft hij aan. “Mensen denken dikwijls dat het zwaar is en we worden daar soms om bewonderd, maar het is voor mij echt de allerleukste plek om te wonen.”

Er ontstaan ook nieuwe gemeenschappen in deze traditie. Laatstelijk ontstond een groep die apart is gaan wonen en

die meer gericht is op groen, een tuin, andere vormen van landbouw. Opvallend is dat het meer orthodox georiënteerde protestanten zijn die daarvoor opteren. Uit katholieke kringen lijkt dat niet meer te komen.

Tot slot ben ik nieuwsgierig naar hoe ze het financieel allemaal rondkrijgen. “Daar maken we ons nog het minst zorgen om”, zegt Gerard. “We leven van donaties en die blijken ieder jaar weer voldoende.” Dat is een wonderlijk feit, maar ook best ‘eng’ om zo te leven.

Zeer dankbaar ben ik dat ik de pas in het Nederlands vertaalde biografie van Dorothy Day mee naar huis krijg. Wat een prachtige club mensen daar in Amsterdam! ●



# VAN PAROCHIEGEMEENSCHAP NAAR OECUMENISCHE BASISGROEP

**Kan dat wel, na 48 jaar van een stadse, R.K.-parochie-gemeenschap overstappen naar een basisgroep in het Limburgse Venray?**

In 1971 kwamen wij als jonggehuwden in de parochie van de HH.Martelaren van Gorcum (Amsterdam-Watergraafsmeer) wonen. We traden toe tot de pas opgerichte Liturgische Werkgroep Martelaren (LWM), tevens koor dat Nederlands-talige liederen zong. In weerwil van allerlei behoudende tegenkrachten binnen deze parochie bleek dat er, naast een jongerenkoor en een traditioneel dames- en herenkoor, ook ruimte was voor een vernieuwingsbeweging.

Groepjes uit de LWM bereidden met de voorgangers de vieringen voor. Er werd gediscussieerd over bijbelverhalen, voorbeden werden geformuleerd en passende liederen gekozen (repertoire van H.Oosterhuis). De pastoraal werker die in de jaren '80 de pastoor opvolgde, gaf de diversiteit ruimte.

Leden van de LWM waren actief in allerlei subgroepen, manifestaties van de Acht Meibeweging werden bezocht. De parochiegemeenschap, hoe divers ook in liturgie-opvattingen en kerkbeleving, bleef ons boeien en stimuleren in samenzijn en samenkomen om te breken en te delen.

Langzamerhand werden we ook meer bestuurlijk actief. Na onze pensionering was juist de functie van 'vice-voorzitter' van het parochiebestuur vacant gekomen. De verbouwing van de pastorie moest ter hand genomen worden en de samenwerking tussen vijf parochies in Amsterdam-Oost en omgeving werd urgent. Allebei kregen we hierin onze rol. Een bestuurlijke periode van elf jaar met de nodige kuilen en hobbels. De Martelaren van Gorcumparochie en de Liturgische Werkgroep (bestaan allebei tot op heden) hebben ons veel gebracht.

Kun je zo'n hechte gemeenschap nog verlaten? Zoeken naar een levensloopbestendige woning in de nabijheid van (klein) kinderen deed ons in 2019 toch besluiten naar Venray te verhuizen. Wat konden wij daar verwachten aan kerkelijk leven? Aansluiten bij een kerkgemeenschap met veel eigen inbreng? Bezoeken aan de grote kerk, 'de kathedraal van de Peel', leerden ons dat de heilige missen er erg traditioneel zijn: veel wierook, misdienaars, latijnse gezangen en gregoriaans. Maar in Venray bleek ook al 35 jaar een basisgroep te bestaan die in de kapel van het ziekenhuis kerkt. Vieringen worden steeds door enkele leden voorbereid en verzorgd. Er is geen dwingende band met parochie of bisdom. Er wordt 'Oosterhuis' en 'Taizé' gezongen. Tweemaal per maand is er een viering met interactie aan de hand van vragen of stellingen. Brood wordt gebroken en gedeeld. De collecte-opbrengsten gaan steevast naar een goed doel; er zijn geen zorgen over (en collectes voor) het onderhoud van de gebouwen. De onderlinge betrokkenheid is stevig. Dat bleek in de coronaperiode, waarin vieringen per mail werden aangeleverd en in kleine groepjes thuis werden gevierd. Een gemeenschap zoals de jonge kerk: men zorgt voor elkaar en deelt elkaars lasten. Wereldse zaken worden benaderd met geloof, hoop en liefde.

Ja, de overstap van een betrekkelijk liberale parochie in Amsterdam naar de oecumenische basisgroep Venray '*Heel de kerk Heel de Wereld*' is voor ons niet groot en biedt een stimulans voor inzet en betrokkenheid bij deze basisgroep. ●

**NIEUW****STRAFRECHT**

## IN DE KATHOLIEKE KERK

DAT EEN HEEL GROOT DEEL VAN HET WETBOEK VAN CANONIEK RECHT IN ÉÉN KEER VERNIEUWD WORDT, MAG UNIEK GENOEMD WORDEN. HET GEEFT AAN DAT ZELFS DE WETGEVING IN DE KATHOLIEKE KERK MEER IN BEWEGING IS GEKOMEN. ANDERS DAN EEN STATISCH WETBOEK DAT VOOR EEUWEN IS VASTGELEGD, IS WETGEVING OOK IN DE KATHOLIEKE KERK EEN DYNAMISCH PROCES DAT ANTWOORDEN WIL GEVEN OP PROBLEMEN DIE IN DE KATHOLIEKE KERK AAN DE ORDE KOMEN. OOK OP ANDERE TERREINEN ZIJN CANONES (ARTIKELEN VAN HET WETBOEK) DOOR PAUS BENEDICTUS XVI EN PAUS FRANCISCUS GEWIJZIGD.

De herziening van het strafrecht is nu breed aangepakt. Al onder Paus Johannes Paulus II is een begin gemaakt met een versterking van de vervolging van seksueel misbruik dat door lokale bisschoppen te weinig serieus werd genomen<sup>1</sup>. Paus Benedictus XVI heeft in 2007 de opdracht gegeven tot herziening van boek VI van het *Wetboek van Canoniek Recht* (1983) dat het strafrecht bevat. Al in 1988 had hij als kardinaal gemerkt dat dispensaties werden gegeven aan priesters die eigenlijk gestraft zouden moeten worden voor bedreven misdaden. In plaats van een pastorale aanpak (dispensatie van ambtsverplichtingen met verlies van de klerikale staat), pleitte kardinaal Ratzinger als prefect van de Congregatie voor de Geloofsleer toen al in dergelijke situaties voor strafprocessen met mogelijke strafvervolging. Het toen bestaande straf(proces)recht uit 1983 was niet adequaat daartoe ingericht. Er werd te veel aan het oordeel van de diocesane bisschop overgelaten<sup>2</sup>. Bij de presentatie van het nieuwe strafrecht op 2 juni 2021 werd dit door bisschop Juan Arrieta (secretaris van de Pauselijke Raad voor Wetteksten) herhaald: nu wordt vervolging via het strafrecht meer bepaald door universele normen die toegepast moeten worden. In de herziening die nu gerealiseerd is, zijn ook recente wettelijke aanpassingen van Paus Franciscus verwerkt die de verantwoordelijkheid van diocesane bisschoppen en hogere oversten onderstrepen: het toepassen van het strafrecht wordt een minder uitzonderlijk deel van hun takenpakket. De bijeenkomst van voorzitters van de bisschoppenconferenties in februari 2019 rondom de vervolging van seksueel misbruik, kan in datzelfde licht worden gezien. Een strafrechtelijke aanpak is geen kwestie meer van een optie die een bisschop of overste kan kiezen: na een melding van een

1 Johannes Paulus II, *Motu proprio Sacramentorum sanctitalis tutela*, 2001, gevolgd door de Norms concerning the more grave delicts reserved to the Congregation for the Doctrine of the Faith, goedgekeurd door Benedictus XVI in 2010.

2 Brief Kardinaal Ratzinger aan de President van de Pauselijke Commissie voor authentieke interpretatie, kardinaal José Rosalío Castillo Lara 19 februari 1988, geciteerd in : Cardinal Ratzinger and the Revision of the Canonical Penal Law System. A crucial role, Juan Ignacio Arrieta, 2 december 2010

mogelijk misdrijf dienen onderzoek en proces te volgen, tenzij andere, administratieve maatregelen op zijn plaats zijn. Het nieuwe boek VI van het wetboek dat het strafrecht bevat, is door Paus Franciscus uitgevaardigd met de apostolische constitutie *Pascite Gregem Dei* ('Weidt de kudde van God') van 23 mei 2021 (Pinksteren). Het nieuwe strafrecht wordt op 8 december van dit jaar van kracht. Het boek opent meteen met het uitgangspunt dat de ambtsdragers in de kerk een voorbeeldfunctie hebben en eraan gehouden zijn om de wetten die uitgevaardigd zijn te handhaven (c.1311 § 2). Dit staat haaks op een visie op de kerk die na het concilie vaak gehoord werd waarbij men vond dat het canoniek recht niet meer nodig zou zijn. De kerk is immers een geloofsgemeenschap van liefde. Velen meenden toen dat het canoniek recht niet meer daaraan beantwoordde. Die optimistische visie is wel op zeer schrijnende manier ontkracht door de schandalen die aan het licht zijn gekomen. Al heeft het canoniek recht uiteindelijk een pastoraal doel, het blijft een vorm van recht dat het functioneren van de kerkelijke organisatie behartigt. Een aspect van de kerk dat onmisbaar is gebleken. Ieder gerechtelijk systeem staat of valt met de mensen die dit moeten uitvoeren. De genoemde openingscanon is daarmee betekenisvol en spreekt diocesane bisschoppen en hogere oversten aan op hun verantwoordelijkheid. Hier speelt ook de nieuwe c.1371 § 6 een grote rol waar staat dat degene (dit geldt niet alleen geestelijken of religieuzen, maar alle gedoopten) die het nalaat om een misdrijf te melden, gestraft kan worden. Hier wordt het *motu proprio Vos estis lux mundi* ('Julie zijn het licht der wereld') uit 2019 in het nieuwe strafrecht opgenomen. Deze paragraaf is te vinden in de canon waar de verhouding tussen het kerkelijke gezag en ondergeschikten wordt beschreven: gehoorzaamheid jegens een kerkelijke overste is daardoor geen reden meer om misdrijven te verzwijgen. Een onderdeel waar veel aandacht naar uitgaat is de strafbaarstelling van seksueel misbruik. De titel over misdrijven tegen het leven en de vrijheid van de mens heeft een aanvulling gekregen in het begrip misdrijven tegen de waardigheid

van de mens. De nieuwe canon 1398 (die c.1395 aanvult) betreft niet een misdrijf tegen bijzondere verplichtingen van geestelijken, maar wordt gecategoriseerd onder misdrijven tegen de waardigheid van de mens. Daaronder valt niet alleen seksueel misbruik van minderjarige en kwetsbare mensen<sup>3</sup>, maar ook het hun tonen van pornografische afbeeldingen ('grooming'). Evenzeer is het bezitten, tonen en verspreiden van kinderporno strafbaar gesteld. Dit geldt overigens ook voor leden van instituten van gewijd leven en sociëteiten van apostolisch leven en voor anderen die kerkelijke ambten uitoefenen of functies in de kerk op zich hebben genomen. In dit opzicht worden geestelijken en leken op één lijn geplaatst. Overigens blijft in c.1395 het misbruik door geestelijken van hun gezag om daarmee misbruik van gelovigen te maken streng strafbaar: dat een geestelijke hierbij zijn gezag misbruikt kan als een verzwarende factor beschouwd worden. Een duidelijke richtlijn is hier niet geformuleerd; het zal een kwestie van jurisprudentie worden. Een bijzondere vorm van ambtsmisbruik is het biechtgeheim dat intrinsiek onderdeel uitmaakt van het sacrament. Dit wordt in c.1386 § 3 expliciet uitgebreid tot het schenden van het biechtgeheim door middel van sociale media of andere technische middelen: ook dat wordt streng gestraft, indien dit een geestelijke betreft kan hij uit de klerikale staat worden weggezonden<sup>4</sup>. Niet alleen de regels rond het verbod op seksueel misbruik zijn aangescherpt, maar ook rond financieel misbruik: c.1376 § 1-2 noemt een aantal financiële misdrijven: het vervreemden of belasten van kerkelijke bezittingen zonder de vereiste toestemmingen, het verwaarlozen van kerkelijke bezittingen. De straf kan ertoe leiden dat iemand een kerkelijk ambt wordt ontnomen. Ook deze herziening is gebouwd op ervaring van de laatste jaren waar in verschillende kerkelijke organisaties het toezicht op financiële transacties te wensen overliet en ongewenste praktijken konden gebeuren. C.1393 spitst dit verder toe op geestelijken en religieuzen: zij kunnen een kerkelijk ambt, titels en privileges verliezen en eventueel gedwongen worden om

3 Het nieuwe strafrecht gebruikt niet de term kwetsbare mensen die in eerdere documenten gebruikt werd, maar de term 'mensen met een beperkt gebruik van het verstand of degene die de wet dezelfde bescherming biedt. De term kwetsbare persoon laat aan duidelijkheid te veel te wensen over: wie kan als kwetsbaar worden beschouwd? Een juridische definitie daarvan is niet zomaar voorhanden.

4 Over het biechtgeheim: Ad van der Helm, Biechtgeheim in de verdrukking in Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid in 11 (2020) 2, 57-68.

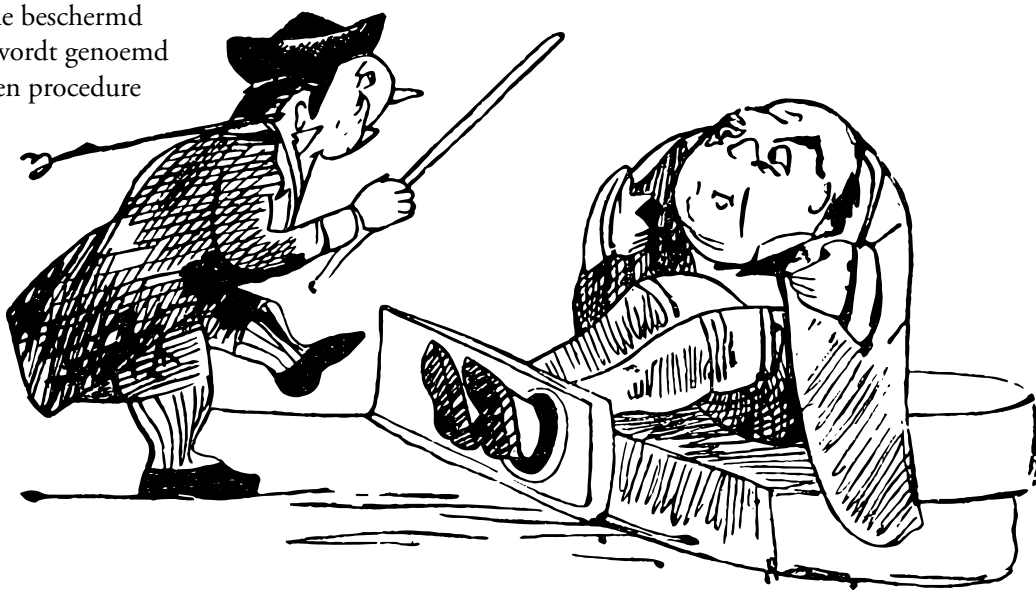
schade te vergoeden.

Een bijzonderheid van het katholieke strafrecht is gebleven: men kan van rechtswege (*latae sententiae*) een straf oplopen. Het gaat hier om daden die zonder een veroordeling door een rechtbank (*ferendae sententiae*), toch een straf met zich meebrengen. Dat geldt ketterij, schisma en geloofsafval (c.1364 § 1), maar ook abortus (c.1397 § 2). Deze zonden zijn vaak niet publiekelijk bekend. Ook publieke en gekende daden zoals het voorgaan in de viering van de eucharistie zonder priester gewijd te zijn (c.1379 § 1 1°), het wijden van bisschoppen zonder pauselijk mandaat (c.1387) of het toedienen van een sacramentele wijding aan vrouwen (c.1379 § 3) leveren een dergelijke 'automatische' straf op. Ook indien er geen uitspraak is gekomen van een rechtbank, draagt de gelovige de last van die straf in het geweten met zich mee. Het is wel mogelijk dat een rechtbank deze *latae sententia* straf verklaart (declarat); daarmee wordt deze straf een publiek feit waar consequenties uit getrokken kunnen worden, zoals de benoembaarheid voor kerkelijke ambten en functies.

Een aantal regels beschermt de positie van de aangeklaagde. Expliciet wordt vermeld dat de presumpctie van onschuld ook in de kerk het uitgangspunt onder het strafrecht is: c.1321 § 1 *Quilibet innocens censetur donec contrarium probetur*: ieder is onschuldig totdat het tegendeel is bewezen. Deze nieuwe paragraaf was nog niet in het ontwerpschema van 2011 opgenomen. Elders wordt de aangeklaagde beschermd tegen te lange procedures: in c.1362 § 3 wordt genoemd dat een geestelijke die gedagvaard is, na een procedure van drie jaar kan claimen dat de aanklacht is verlopen. Hier toont zich de keerzijde van het veelgeroemde *zero-tolerancebeleid* inzake seksueel misbruik. Die benadering mag niet de rechten op verdediging aantasten. Kerkjuristen hebben hier vaker voor gewaarschuwd: net als in het civiele recht hebben verdachten altijd recht op een eerlijk proces.

Het zal nog een uitdaging zijn om processen en procedures transparanter te maken. De kerkelijke strafrechtbank in Nederland leidt tot nu toe een nogal obscuur bestaan. Deze is in 2011 opgericht<sup>5</sup>, maar sindsdien is er weinig meer van vernomen. In het overzicht van de bisschoppenconferentie over de maatregelen bij seksueel misbruik dat zij in 2018 hebben opgesteld, wordt de strafrechtbank niet genoemd<sup>6</sup>. Wat het effect van dit nieuwe strafrecht zal zijn, moet nog worden gezien. Het fundament is hiermee gelegd voor een meer effectieve aanpak van misdrijven die in de kerk worden gepleegd. Dit betekent niet dat men dit slechts in eigen hand wil houden en niet meer zou willen samenwerken met de publieke strafvervolgingsinstanties. Dat blijft overeind. Het doel van dit nieuwe strafrecht is om het eigen systeem minder optioneel, minder vrijblijvend en daadkrachtiger te maken. Dat hangt natuurlijk ook af van de krachtadige aanpak door diocesane bisschoppen en hogere oversten. Zij kunnen zich niet meer verschuilen achter een gebrek aan wetgeving. ●

AD VAN DER HELM, IS HOOFDDOCENT KERKELIJK RECHT AAN DE FACULTIET VOOR CANONIEK RECHT AAN DE KU LEUVEN



5 Opggericht op 11 oktober 2011 zie *Analecta Aartsbisdom Utrecht*, 2012, p. 199-206

6 *Analecta Aartsbisdom Utrecht*, 2018 p.134-140.

# Aansluitend een *Reactie*

## *Hoezo strafrecht in een kerk?*

Het heldere artikel van Ad van der Helm “Nieuw strafrecht in de katholieke kerk”, doet mij de pen grijpen. Hoezo nieuw strafrecht in een kerk? Alleen een nationale staat kan, naar ons gevoel, strafrechtelijke bepalingen opleggen en boosdoeners dwingend ‘straffen’.

Boek VI van de *Codex Iuris Canonici* (Wetboek van Canoniek Recht) gaat over de strafbepalingen - daar ‘sancties’ geheten. Het woord sanctie is afgeleid van *sanctio*, dat verbieden betekent. Niet voor niets hangt dit samen met *sanctus*, dat heilig betekent. Boek VI begint met Canon 1311: “Natuurlijk en eigen is het recht van de Kerk om de christengelovigen die misdaden begaan te tuchtigen met strafbepalingen.”

Welnu, dit is helemaal niet natuurlijk en eigen aan een organisatie als een kerk. Dit is bij ons, zeker sinds de Verlichting, typisch de taak van de staat, de seculiere overheid. Sterker nog, moderne grondwetten stipuleren uitdrukkelijk dat de staat daarop het monopolie heeft.

De kerk heeft de Verlichting, en haar consequenties, nooit echt willen aanvaarden. De encycliek *Quanta Cura* (1864) veroordeelt nog eens uitdrukkelijk de leerstellingen van het Verlichtingstijdperk, zelfs het bestaan van grondrechten, inclusief godsdienstvrijheid. Er is immers maar één ware godsdienst... De afnemering van de kerkelijke macht doordat taken bij uitsluiting aan de seculiere staat werden toebedeeld beviel paus Pio Nono niet. Bovendien stond in 1864 de Kerkelijk Staat (hoofdstad: Rome) op instorten, de vereniging van Italië (Garibaldi) was aanstaande (1870). *Quanta Cura* is nooit ingetrokken.

Ik bekijk dat kerkelijk ‘strafrecht’ nu even puur door het oog van het Nederlandse staatsrecht. De kerk heeft niks te straffen, dat doet de staat. Wel kennen verenigingen in ons land een intern disciplinair recht, dat regelt wie lid kan zijn, welke functies worden uitgeoefend, welk gedrag gevolgen heeft voor het lidmaatschap van de club. Zo kent de voetbalbond, de KNVB, zulk intern verenigingsrecht. Leden kunnen worden geschorst, functionarissen ontheven van hun functie, regels van het spel worden veranderd. Maar alles binnen het eigen wereldje van de vereniging.

Op een seksueel vergrijp van een staflid jegens een lid kan een sanctie als ontslag staan, en verbanning uit de vereniging. Maar de echte straf voor dit misdrijf moet de staat stellen: de KNVB moet aangifte doen bij het OM, dat de zaak voor de seculiere rechter brengt. Hij is het pas die strafrecht toepast en echte straffen kan opleggen.

Zo gezien is het canonieke recht in onze ogen gewoon verenigingsrecht. Het is mooi dat de kerk daarvoor een uitgewerkt wetboek heeft, maar het is en blijft gewoon intern recht van de vereniging, niks ‘wetboek’. Het moet ook geen strafrecht heten, daarop heeft de staat het monopolie. In dit verband is interessant wat paus Franciscus heeft gedaan met zijn encycliek *Pascite gregem Dei* van dit jaar: wijzigingen verordonderen in de Codex. De veranderingen betreffen ook het zesde boek. Aanleiding was dat met name seksueel misbruik en financiële malversaties gepleegd door ambtsdragers in de kerk - ook al betrof het naar het gewone recht ernstige misdrijven - nog steeds stelselmatig werden afgedaan via interne procedures. Nu staat uitdrukkelijk in canon 1371 dat aangifte moet worden gedaan, afdekken mag niet meer. Dat is grote winst. Ad van der Helm beschrijft daarvan de achtergronden in zijn artikel.

Canoniek recht, verenigingsrecht dus, is ondergeschikt aan het nationale recht. De Codex kan sancties stellen op daden die in het seculiere wetboek strafbaar zijn. Maar alleen om een extra interne straf op te leggen. Zo staat op het plegen van abortus de straf van excommunicatie, uitsluiting uit de kerkgemeenschap (canon 1398). Zelfs al is dit naar het seculiere recht niet strafbaar. Als verenigingsrecht sancties oplegt voor gedrag strijdig met het eigen verenigingsrecht dienen, dan moeten die altijd blijven binnen de grenzen van onze seculiere rechtsorde. Zo kan een dienaar van de kerk intern worden ontheven van zijn ambt. Maar hij kan bij de gewone rechter klagen dat deze straf onvoldoende door feiten was onderbouwd, en dus schadevergoeding eisen van de kerk.

Het is moeilijk voor de gewone christengelovigen om te begrijpen hoe dat kerkelijke ‘wetboek’ zich verhoudt tot de seculiere wetboeken. Jammer daarom, dat het canonieke recht deze terminologie heeft overgenomen van de Napoleontische wetgeving, en een wetboek, codex, heeft gemaakt. Het is curieus dat die ontwikkeling, het overzichtelijk bijeenbrengen van rechtsregels in wetboeken, een uitkomst is van... de Verlichting. Een kerk, een vereniging, maakt geen wetten, formuleert geen strafrecht. Het stelt interne regels vast van die vereniging, waaronder interne sancties. Het zou beter zijn als ook onze Roomse kerk formuleringen zou kiezen die beter haar bescheiden rol als regelsteller weergeven.

*Erik Jurgens*

HUUB SCHUMACHER

## EEN WOORD OF EEN BOODSCHAP?

Met enkele mensen lezen en bespreken we de biografie van **dwarsdenker Erasmus**. Ja, zo noemt Sandra Langereis degene over wie ze schrijft in haar 700 pagina's tellende boek. Ze vertelt dat Erasmus laat zien hoe moeilijk maar ook hoe waardevol het is als je aan jezelf de kritische vraag durft stellen hoe je bij vertalingen te werk moet gaan.

Wanneer Johannes zijn evangelie begint met de woorden: 'In het begin was het woord en het woord was bij God en God was het woord' dan opent Erasmus ons de ogen. Sabbelend op de Griekse oertekst laat hij zien dat het beter is om te vertalen: 'In het begin was de **boodschap**. En de **boodschap** was bij God en God was de **boodschap**.' In ons gespreksgroepje vond ieder dat verrassend; want vergeet niet: er durft hier door een vertaler zomaar gesleuteld te worden aan die eerste zin van de ouverture van het Johannesevangelie, die voor de kerk van zijn dagen al eeuwenlang de allure had zó uit de hemel gevallen te zijn. Maar dan nog... ieder van ons werd er warm van. De nieuwe vertaling fascineerde.

Erasmus laat door deze vertaling zien dat God een **boodschap** is en niet zozeer een **woord**. En dat de **boodschap** er in het begin al was. De boodschap blijft hetzelfde en die vraagt erom telkens weer verwoord te worden. Woorden zijn immers per definitie 'maar' mensenwoorden, onvolmaakt. Ook bijbelwoorden zijn niet één voor één door de heilige geest ingeblazen. Ze komen van stamelende mensen. Daarom vragen ze altijd weer om nieuwe woorden. Alle overschrijvers, vertalers en uitleggers laten in hun woorden steeds een stempel achter van hun eigen tijdgeest. Het gevolg is, zo laat Erasmus ons zien, dat iedere tijd en iedere omstandigheid om nieuwe en andere woorden vraagt. De oude en vertrouwde woorden van eerdere generaties zullen nooit helemaal toereikend zijn. Erasmus maakt ons duidelijk dat dit zeker geldt voor bijbelvertalingen en voor de taal die je als gelovige bezigt. Denk hierbij aan prediking, denk aan woorden die je kiest wanneer je voor anderen voorgaat in gebed.

Werd je in Erasmus' tijd dan al gezien als een dwarsdenker, je mag jezelf de vraag stellen of dat nu misschien nog zo is. Onze kerk, en met name degenen die als waakhonden erop toezien, zijn vaak bang voor deze dwarsdenkers. Er moeten niet te veel stamelende en eigentijdse pogingen worden gedaan om God te verwoorden. Die vrijheid willen ze zeker aan priesters ontnemen. De teksten voor de eredienst zijn voorgeschreven en



waag het niet om daaraan te tornen. Je moet de woorden niet zeggen zoals je hart ze je ingeeft, maar zoals ze in een kerkelijk goedgekeurd, voorgedrukt missaal staan.

Toen we in ons gespreksgroepje bij deze gedachte waren beland, vertelde een priester-collega het volgende. Toen hij acht jaar geleden aanwezig was geweest bij de begrafenisplechtigheid van het lichaam van de Bredase bisschop Muskens, op het kerkhof in Elshout, begroette hij daarna buiten het kerkhof de bisschop van Breda die de plechtigheid had geleid en ook nog een bisschop die vroeger bisschop van Breda was geweest. Deze laatste maakte een compliment naar zijn collega-bisschop door te zeggen: 'Heel goed dat je aan het graf de oude gebeden hebt gebruikt uit het boekje dat de kerk ooit in vroeger tijd voor deze gelegenheid heeft uitgegeven. Er zijn er – en toen knikte hij naar mijn collega – die zomaar lukraak wat uit hun hoofd staan te bidden waarvan ze denken dat dat op dat moment goed is.'

Moet je nog peultjes? Ik voel Erasmus al denken: 'Ach, arme bisschoppen. Jullie denken uiteindelijk dat de kerkelijk goedgekeurde woorden Gods woorden zijn. Wat jammer dat het jullie niet méér om de boodschap gaat die jullie telkens weer op een eigentijdse wijze dienen te verwoorden.'

Als totaal gespreksgroepje spraken we af dat wij het voorlopig maar houden op de boodschap en dat we willen proberen om voor die boodschap steeds weer woorden te vinden die in onze tijd door mensen worden verstaan. Dankjewel, Erasmus.

CO  
LU  
MN.